

УЖИВАННЯ СЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СПОРІДНЕНОСТІ: ДИНАМІКА У ВИРАЖЕННІ АКсіОЛОГІЧНИХ СМИСЛІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМИ БАБА)

Халіман Оксана Володимирівна

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Арсенал засобів лінгвоаксіології перебуває в постійній динаміці. У ньому власне оцінні слова доповнюють нейтральні, що, розширюючи своє значення, виражають додаткові смисли, зокрема оцінні, так реалізуючи свій аксіологічний потенціал. Крім того, у сучасному мовленні спостерігаємо зміни в аксіологічному маркуванні мовних одиниць на протилежне в порівнянні з традицією вживання. Серед таких засобів привертають увагу лексеми на позначення спорідненості.

Лексема *баба* має давню традицію вживання в українській мові, зокрема у фольклорних (див. Галицько-руські народні приповідки, 2006: 36–44), художніх текстах, розмовному мовленні. Як слушно наголошує А. Бурячок, «протягом історичного розвитку слова *баба*, *бабка* поширили семантику більше, ніж будь-яка інша назва спорідненості» (Бурячок, 1961: 54). Історичні зміни семантики слова засвідчує і динаміка відбиття її в словниках: наприклад, З. Коцюба, аналізуючи лексикографічні праці, фіксує появу в досліджуваній лексемі пейоративного відтінку значення (див. про це Коцюба).

Крім указівки на назву спорідненості, з уживанням цього слова пов'язані й інші значення, що виникають у процесі номінування жінки та можуть супроводжуватися в процесі вживання оцінними відтінками значень: «стара за віком жінка», «взагалі жінка», «те саме, що дружина» (див. про це Халіман, 2022: 306–307). В українській мові, як відомо, поширене й транспоноване використання іменників жіночого роду для реалізації прагматичних інтенцій – вираження аксіологічних (негативнооцінних) смислів, що спостерігаємо в процесі позначення осіб протилежної статі (див. про це Халіман, 2010: 78–80, Халіман, 2019: 121–130).

Іменник *баба*, що раніше в аспекті лінгвоаксіології функціонував переважно з негативною конотацією, як демонструє аналіз сучасного мовлення, часто набуває позитивної оцінки, «оскільки в сучасній дискурсивній практиці так називають розумну, красиву, жіночну, досвідчену, енергійну, життєрадісну жінку» (Космеда, 2017: 192). Ця лексема, на думку Т. Космеди, у сучасній комунікації в процесі позначення жінки демонструє явище енантіосемії (внутрішньослівної антонімії): одне зі значень репрезентує традиційну негативну конотацію, належить до лайливих слів, друге виражає захоплення, позитивну оцінку (там само).

Наведену вище думку про поширення позитивнооцінних смислів засвідчує й частотне вживання в сучасному мовленні словосполучення *класна баба*, що пов'язано з активним функціонуванням оцінних сленгових номінацій на тлі загальної «детабуїзації» мови. Таке явище, як сленг, зауважує Г. Врублевська, не є питомо українським. Численні його елементи запозичені з різних мов (зокрема, російської, англійської) (Врублевська: 157). На цьому наголошує і З. Коцюба, звертаючи увагу на словосполучення *класна баба*, порівн.: «уживання слова *баба* у значенні 'жінка' чи навіть 'дівчина' у сучасному молодіжному сленгу (напр. *Класна баба!*) є виразним впливом російської мови і не має в українській мові жодного історичного чи культурного підґрунтя» (Коцюба).

Г. Врублевська вказує на широку семантичну структуру прикметника *класний* («якісний», «цікавий, вражаючий», «який викликає довіру») і саме до останнього значення наводить приклад зі словосполученням *класна баба* (Врублевська: 158).

У сучасному художньому мовленні аксіологічне наповнення текстів забезпечує, зокрема, і вживанням сленгізмів, їх своєрідна сполучуваність з іншими словами, що має потужний експресивно-емоційний потенціал. Матеріали авторської картотеки засвідчують частотність уживання досліджуваної номінації в мові творів сучасної української літератури, напр.: *Ліля з підозрою глипнула на мене й промовила: – Зірка – класна баба. Ти дурний, що не женився на ній* (Ю. Винничук, 2019); *Молода, класна баба, знайдеш надійного, як автомат Калашникова, мужика* (С. Ухачевський, 2003); – *Так, ви маєте рацію: Анна Тронько – класна баба, красуня* (А. Сахно, 2014).

У численних контекстах автори художніх творів вводять цю одиницю в мовлення соціально нижчих верств населення, що описані, наприклад, у ситуаціях уживання алкоголю, порівн.: *Ти, Юлько, класна баба, хвалить її Степан, і наливає Юльці в гранчак по самі вінця* (В. Даниленко, 1997).

Проаналізовані приклади насичені іншими згрубілими, сленговими й под. мовними елементами, що в комплексі моделює мовлення персонажа й слугує засобом образотворення, напр.: *А хто ж не знає Валюху? Класна баба. Але з мухами* (Леся Романчук, 2006); – *А знаєте, сказала Євка, Я не можу сказати, що знаю, як Вас звати, але Ви класна баба. Іншими словами, Ви така ж сука, як і я* (Ірена Карпа, 2004); *І не тра' мені розказувати про Магду різні гадості. Вона класна баба. А в тебе на рожі написано: гад, гівнюк та подонок* (Дара Корній, 2014).

Фіксуємо також уживання лексеми *баба* в сполученні зі сленговим прикметником *крута* в аналогічній функції (*Він прокаже, повільно, з прицмоком розкуштовуючи торжествуючий усміх: «А ти крута баба – зразу вискочила ментам морду бити»* (О. Забужко, 2014)), а також з іншими позитивнооцінними словами, напр.: *Ну, самі ж бачили – бойова, грім-баба* (В. Лис, 2006) *Вона залишилася. Це краща мені гарантія... Смілива баба!* (Ю. Дмитренко-Думич, 2000).

Тенденцію до зміни в аксіологічному маркуванні іменника *баба* засвідчує і функціонування його в складі синтаксичного фразеологізму *Який N1Сорф* (див. Ситар, 2017: 122–135). У формуванні семантики фразеологізованих речень, побудованих за моделлю *Який N1Сорф*, наголошує Г. Ситар, беруть участь кілька чинників, передусім лексичне значення змінного компонента моделі (N1), що досить часто виступає маркованим відповідною оцінкою (Ситар, 2017: 128). Найпродуктивніше з усіх значень досліджуваного фразеологізму – позитивна оцінка мовцем повідомлюваного (Ситар, 2017: 130), що й фіксуємо в разі заповнення його лексемою *баба*. Її вживання в наведеному вище синтаксичному фразеологізмі вказує на відповідні оцінні асоціації, порівн.: *Конраде, ти подивись – яка баба! А цицьки нічоге-енькі!.. От би до такої під спідничку залізти!* (В. Строкань, 2003).

Результат пошуку в корпусі української мови ГРАК усе ж засвідчує більшу частотність уживання досліджуваної лексеми в поєднанні з негативно оцінними прикметниками (*дурна баба* – 139 уживань, *класна баба* – 9 уживань, *крута баба* – 2 вживання), що вказує про тяглість традиції в її сполученні з негативнооцінними прикметниками в порівнянні із сучасними особливостями вживання.

Отже, іменник *баба*, який в українській мові тривалий час функціонував з нейтрально- чи негативнооцінними відтінками значень, у сучасному мовленні демонструє сполучуваність з позитивнооцінними прикметниками, що засвідчує динаміку у вживанні аксіологічно маркованих засобів. Номінацію *класна баба* фіксуємо в сленговому мовленні, що не забезпечує її поширення в широкому вжитку.

Виникає потреба кодифікації відповідних тенденцій, поясненні нових семантичних і прагматичних відтінків значень у лексикографічних джерелах.

Список використаних джерел:

1. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 148 с.
2. Врублевська Г. Сленг та жаргонна лексика як питома ознака мовного побуту (особливості використання просторічної лексики у творах письменників «Житомирської школи прози»). *Волинь-Житомирщина*. URL: http://library.zu.edu.ua/vz/6/st_154_161.pdf.
3. Галицько-руські народні приповідки: у 3 т. / зібрав, упоряд. і пояснив Др. Іван Франко. 2-е вид. Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2006. Т. 1. А – Діти. 2006.
4. Космеда Т. Лингвокалейдоскоп: процессы живой речи (на материале русского и украинского языков): моногр. Саарбрюккен: Lambert Academic Publishing RU, 2017. 308 с.
5. Коцюба З. Чи завжди жінка бабою була? *Культура мови*. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-9.pdf>.
6. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в українській мові: структурно-семантичний, прагматичний і прикладний виміри: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01, 10.02.21 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Вінниця, 2017.
7. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.
8. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові: рід і число: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2010.
9. Халіман О. В. Уживання слів на позначення спорідненості в аспекті лінгвоаксіології. *Аргументи сучасної філології. Образ жінки: «жіноче», «феміністське», «фемінне»*. Матеріали Міжнар. наук. конф. (7–8 квітня 2022 р.). Харків, 2022. С. 304–310. DOI: <https://zenodo.org/badge/DOI/10.5281/zenodo.6455192.svg>.